

## KORREFERÁTUM :

### SZTÁLIN CIKKEI ÉS AZ ÁLTALÁNOS NYELVTUDOMÁNY

BÁRCZI GÉZA akadémikus

Az általános nyelvtudomány a maga különleges feladatainál fogva, mely a nyelvek fejlődésére, életére általában érvényes törvényszerűségek kutatására irányul, a nyelvtudománynak egyéb, az egyes nyelvekkel és nyelvcsoportokkal foglalkozó diszciplínáival kettősszálú szoros kapcsolatban van. Saját maga az egyes nyelvek nyújtotta tanulságokból meríti építőanyagát, megállapításai, általános érvényű törvényei azonban nemcsak okulásul szolgálnak, de nélkülözhetetlenek a különleges nyelvtudományok művelői számára. Hiszen a nyelvek életének, fejlődésének már felderített törvényszerűségei teszik lehetővé, hogy az egyes nyelvek keretén belül a tényeket helyesen ítéljük meg és viszont ezek alapján új építőanyaggal szolgáljunk az általános nyelvészet számára. A nyelvtudomány bármely területén működő, bármely fejezetével foglalkozó nyelvész számára tehát az általános nyelvtudomány minden eredménye, minden tételének tisztázása rendkívül fontos. Ezért, noha sajátos munkaterületem egyáltalában nem az általános nyelvtudomány, mertem engedni a nem keresett felszólításnak, hogy röviden beszámoljak Sztálin cikkeinek általános nyelvészeti vonatkozásairól.

A feladat pedig lenyűgözően nagy. Sztálinnak a »Marxizmus és a nyelvtudomány« c. cikke (Pravda, jún. 20.), »A Nyelvtudomány néhány kérdéséhez« c. nyilatkozata (Pravda júl. 6.) és »Válasz az elvtársaknak« címen közölt három levele (Bolsevik 14. sz.) terjedelmében nem nagy, de az érintett kérdések fontosságát és számát, a döntések szilárdságát és a tudomány fejlődésére való kihatását tekintve, egészen kivételes fontosságú tanulmánysorozatot alkot, mely, noha Sztálin a részletek tisztázását a szakemberekre bízta, az általános nyelvtudomány oly sok és oly súlyos kérdését érinti közvetlenül vagy közvetve, hogy egy rövid beszámoló keretében csak azokra lehet vázlatosan rámutatni, amelyek az általános nyelvészet legéletbevágóbb pontjai, s melyeket, vitás problémáikat tisztázva, világos okfejtéssel Sztálin a nyelvtudomány szilárd alapjává épít.

Mindenek előtt azokat a tételeket kell kiemelni, amelyek mintegy alapul szolgálhatnak az egész általános nyelvtudománynak, s amelyekből a többi megoldás logikusan következik. Sztálin elsősorban a nyelv mibenlétének legfontosabb vonásával, a nyelvnek a társadalomhoz való viszonyával foglalkozik. E kérdés körül ugyanis fölötté téves megállapítások kerültek forgalomba és

fenyegettek azzal, hogy e viszonyt hibásan fogva fel, meghamisítják a nyelv életére vonatkozó felfogásunkat, szembe kerülve a tényekkel. Vizsgálva azt a viszonyt, amely a társadalmi fejlődés és a nyelv között fennáll, Sztálin éles megvilágításba helyezi az alap és a felépítmény fogalmát: »Az alap a társadalom gazdasági rendje, a társadalom fejlődésének adott szakaszában. A felépítmény: a társadalom politikai, jogi, vallási, művészeti és filozófiai nézetei és az ezeknek megfelelő politikai jogi és egyéb intézmények.« (6. old.). A felépítményt az alap hozza létre, mégpedig azért, hogy emez segítségére, szolgálatára legyen a régi alapnak és felépítménynek felszámolásában. Mihelyt a felépítmény létrejött, maga is cselekvő erővé válik, hathatósan alakítja, szilárdítja az alapot, segít az új rend kiépítésében, a régi eltakarításában. A felépítmény tehát egy korszak terméke, ennek következtében léte korlátolt: addig él, míg az adott gazdasági alap él. Ha ez összeomlik, a felépítmény eltűnik. Addig azonban amíg hat, rombolja a régit és építi az újat. A felépítmény a termelő tevékenységgel csak az alapon keresztül van kapcsolatban, működési köre tehát szűk és korlátozott.

E megállapításokból nyilvánvaló, hogy egyrészt az alap és a felépítmény, másrészt a nyelv között csak egyetlen rokonvonás van: az, hogy valamennyien társadalmi jelenségek. Társadalom nélkül ugyanis nincs nyelv, és valamelyes nyelv nélkül nincs társadalom, hiszen a nyelv hiánya megghiúsítaná a társadalmi szövetkezés célját, az erők észszerű egyesítését a természet ellen vívott harcban. A nyelv tehát társadalmi jelenség, akárcsak az alap és a felépítmény, minden egyéb vonásában azonban eltér nemcsak az alaptól — ezzel természetesen senki sem tévesztette össze — de a felépítmény kategóriától is. A nyelvet nem egy valamilyen alap hozza létre, úgy hogy az alap megváltozásával megszűnjön és új nyelvnek adjon helyet (mint ilyen folyamat a felépítménynél törvényszerű), nem egyetlen korszak társadalmi és gazdasági rendjén épül, hanem a korszakok egymásutánja során alakult ki, élete tehát sokkal hosszabb, mint a felépítményé. Működési köre és módja is egészen más. A nyelv ugyanis »közvetlen kapcsolatban van az ember termelő tevékenységével és nemcsak termelő tevékenységével, hanem az ember minden egyéb tevékenységével is, munkájának valamennyi területén a termeléstől az alapig, az alaptól a felépítményig« (2. old.). — Mérhetetlenül tágasabb és sokoldalúbb tehát a szerepe az ember társas életében, mint a felépítményé. Sztálin szavai szerint majdnem határtalan. Viszont minden emberi tevékenységgel, alappal és felépítménnyel való közvetlen kapcsolata következtében közvetlenül tükrözi a termelésben beállott változásokat, függetlenül attól, hogy e változások az alapban is bekövetkeznek. Ezzel kapcsolatban, hogy a kérdés teljesen tisztázódjék és semmi félteértés sem maradhasson, felveti Sztálin azt a kérdést is, vajjon nem tekinthető-e a nyelv egyszerűen munkaeszköznek vagy valami közbülső kategóriának, mely az alap és a felépítmény között foglal helyet. Ámde a válasz mindkét kérdésre tagadó: a munkaeszköz javakat termel, a nyelv nem, hanem kapcsó-

latot tartva fönn az emberek között, a szervezett termelést lehetővé teszi, maga azonban nem termel; közbülső kategória pedig nincs. A nyelv helyzete tehát egészen különleges és egyedülálló.

Hogy ezek a megállapítások szigorúan tényeken alapulnak, azt bármely nyelv története igazolja. A tények azonban csak ez okfejtés alapját adják. E tények között Sztálin rendet teremt, mögéjük nézve és nagy összefüggésükben látva meg őket, biztos kézzel válogatja meg a legjellemzőbb vonásokat, élesen határolva szét az eltérő lényegű jelenségeket.

A nyelv és társadalom ilyenformán alaptétellel kiépített viszonyának szoros korolláriuma a nyelv osztályfeletti jellegének kidomborítása. A nyelv, mint a társadalomban élő emberek érintkezésének legfontosabb eszköze, nemcsak a társadalom egymást követő fejlődési szakaszaiban lényegében egységes, de a társadalom minden tagja számára közös, az egész társadalmat összefogó kapocs, tekintet nélkül arra, hogy a társadalom, melynek összetartozását biztosítja, osztályjellegű-e vagy sem. Osztályjellegű társadalmakban az osztályok eltérő kultúráját egyaránt képes szolgálni és szolgálja is, anélkül, hogy lényeges módosulást volna kénytelen szenvedni. Ezt a tételt is a tények és a józan ész meg-gondolása egyaránt támogatják. Természetesen, amint a nyelvnek az alap változásaitól független egysége nem jelenti azt, hogy a nyelv statikus, változatlan vagy változhatatlan valami az idők végtelenjén át, hanem ellenkezőleg, szoros egységben az emberi gondolkodással, híven követi ennek fejlődését a meglevő nyelv alapelemeinek kifejlesztése és tökéletesítése, valamint idegen elemek fölvétele útján, sőt az az alaptól függetlenül érzékenyen reagál magában a termelésben bekövetkezett változásokra, akként a nyelv osztályok feletti egysége nem jelenti sem azt, hogy az egyes osztályok nyelvében olyanfokú eltérések ne lehessenek, melyek a nyelv lényeges társadalmi funkcióját nem veszélyeztetik, sem pedig azt, hogy az osztályok ne hathassanak a nyelvre, ámde ez a hatás is a nyelv periférikus elemeire korlátozódik, vitális pontjaiban, rendszerében és alapszókincsében a nyelv egységét komolyan nem veszélyezteti.

E két tétel a nyelv mibenlétének legfontosabb vonásait emeli ki. A nyelv a társadalomban élő emberek érintkezését szolgálja, összekapcsolva és áthidalva egyidejűleg az osztályokat, egymást követve a fejlődési korszakokat, lehetővé téve a fejlődés minden vívmányának közlését egyik nemzedéktől a másikig, s gondolatok cseréjét egyik embertől a másikig. Egészen különleges tehát a nyelvnek ilyen társadalmi helyzete és egészen különleges ennél fogva a nyelvnek a fontossága a társadalom számára. Nélküle munkamegosztás, tapasztalatátadás, kultúra, fejlődés, sőt maga a társadalom lehetetlen volna.

Ez a különleges helyzet azonban, hogy ugyanis a nyelv sem az alapok, sem a felépítmények kategóriájába nem tartozik, közbülső kategória pedig nincs, egyszersmind a nyelvtudomány számára is különleges helyzetet teremt a tudományok sorában, Minthogy az említett sajátosságok csak a nyelvre jellemzők, a nyelvtudomány önálló tudomány. Nem jelent ez más tudományoktól való

elszigetelődést, nem jelenti ez a tudomány *tour d'ivoire*-ját, nem is jelentheti, hiszen a nyelvnek éppen a társadalom életével való szoros és közvetlen kapcsolata hívja fel a figyelmet ilyen elszigetelődés lehetetlenségére és tudománytalanságára; de jelenti azt, hogy a nyelvnek önálló problematikája van, s e probléma megoldására sajátos módszert kell kidolgoznia.

E nagy elmeéllal és világos okfejtéssel kétségen felül emelt tételek alapul szolgálnak az egész általános nyelvtudománynak, és számos igen súlyos kérdés eldöntését teszik lehetővé. Sztálin rá is mutat egész sereg kérdésre, melynek megoldására a tisztázott alapok módot nyújtanak, s kijelöli azt az utat, amelyen az általános nyelvtudománynak haladnia kell.

Világosan folyik az említett tételekből a nyelv és a társadalom történetének összefüggése. Minthogy a nyelv a társadalommal együtt keletkezik és fejlődik, ezért a nyelvet és fejlődéstörvényeit csak a társadalom történetével kapcsolatban lehet megérteni, annak a népnek a történetével, melynek körében a nyelv kifejlődött. Így nyerhetünk az egyes nyelveknek és történetüknek tanulmányozásából szilárd építőanyagot az általános nyelvtudomány számára. A társadalom és a nyelv fejlődésének kapcsolatát azonban nem szabad gépies párhuzamosságban elképzelni. A nyelv fejlődése nem robbanásszerűen jelentkezik, hanem »az új minőség elemeinek fokozatos felhalmozódása útján, következőképpen a régi minőség elemeinek fokozatos elhalása útján megy végbe« (26. old.). Rámutat Sztálin arra is, hogy a nyelv és a társadalom összefüggése legszembe-tűnőbb a szókincsen, s a szókincset két részre bontja: az alapszókincsre és a szótári készlet többi részére. Persze e kettő között éles határt vonni nem lehet, de nem is szükséges, minthogy közöttük szakadatlan áramlás van, ahogy az a nyelvtudományi vándorgyűlés vitája során felmerült tényekből kidomborodott. Így vált pl. az alapszókincs tagjává a *kocsi* szó, mely eredetileg a periferikus szókészletbe tartozott, így lett alapszóvá a *villany*, a *puska*, a *mozdony*, s jelenleg azzá válóban van a *traktor* és sok más, viszont pl. az egykor alapszónak tekinthető *nyüg*, *kelevéz*, *áj* és sok más a szókincs mozgékony részébe került át, sőt esetleg eltűnőfélben van vagy már el is tűnt. A szótári szókészlet a legérzékenyebb a változásokra (s a példákból látjuk, hogy alapszókincsbeli szó eltűnése előtt csupán szótári szóvá válik), »majdnem szakadatlanul változó állapotban van« és bár a pusztulás és szaporulat állandóan ölelkezik benne, egy haladó nemzet nyelvének szókészlete bővül. Az alapszókincsnek és a nyelv szerkezeti elemeinek kibontakozása és elhalása lényegesen lassabb, de az emberi gondolkodás nagy lépéseit világosan követi. A magyar nyelv határozó ragjainak legősibb rétege a primitív, nem differenciált helyviszonyt kifejező ragok, melyek a gondolkodás oly kezdetleges fokát mutatják, amikor idő-, oksági, módbeli stb. viszony tudata még nem élt, s a helyviszonyban is elég volt a hármas: *hol? honnan? hová?* megkülönböztetése, de már közelebbi viszonyulás (belső és külső helyviszony, s ez utóbbi változatai: *benne*, *be*, *belől* — *alatt*, *fölött*, *mellett* stb.). meghaladta a szellemi szükségleteket. Amint az idő, az okság stb. gondolata kifejlődik, a nyelv meg-

teremti a szükséges szerkezeti elemeket. Ugyanilyen gondolkodásbeli fejlődés világosan látható a magyar igeragozás fejlődésében és a nyelvrendszer úgyszólván egész felépítésének, kibontakozásának a mai nyelv kövületeiben is megfigyelhető történetében. A hangállomány változásai közvetlenül ugyan nem függenek össze a társadalom történetével, közvetve azonban ez az összefüggés sem tagadható, mert a nyelvi egység és elkülönülés egymással állandóan küzdő erői nem valami metafizikai elvontságok, hanem szoros összefüggésben vannak a gazdasági és társadalmi fejlődéssel, amint arra ugyane helyen egy más alkalommal rámutattam.

Miután olyan pontosan bebizonyította a nyelvtudomány önállóságát, világosan megjelöli Sztálin e tudomány egyik legfontosabb célját is a nyelvfejlődés belső törvényszerűségeinek tanulmányozásában. E tételtől az általános nyelvtudományra a nyelvfejlődés általános törvényeinek megállapítása tartozik. Az általánosérvényű törvényszerűségek azonban csak az egyes nyelvek fejlődési törvényein alapulhatnak, ezeket kell tehát tanulmányozni. — Ezzel a nyelvtörténetellenes iránynak, mely voltaképpen a tények megértését akarja lehetetlenné tenni, gépies regisztrálásban véltve egy tudomány lényegét, Sztálin megadja a kegyelemdőfést. Nincsen a nyelvtudománynak olyan feladata, beleértve a közvetlen gyakorlati hasznúakat, mint a szótár és a nyelvtanítás, a nyelvművelés, a helyesírás stb., amely nélkülözni tudná a mult, a fejlődés menet tanulságait.

A két sztálini alaptételtől folyik a nyelvfejlődés és alakulás egy másik igen fontos tényének helyes megítélése: a sokat emlegetett differenciáció és integráció vagy helyesebben unifikáció játéka. Sztálin világosan látja, hogy a nyelv társadalmi funkciója szempontjából oly fontos nyelvi egység nem az egész társadalomban föltétlen, a nyelv minden porcikájára kiterjedő azonosság, hanem csak olyanfokú, amely lehetővé teszi, hogy a nyelv feladatának megfeleljen, a kölcsönös megértést, a gondolatok kicserélését közvetítve. A különféle gazdasági, társadalmi és egyéb erők azonban apró, a főfunkció szempontjából jelentéktelen eltéréseket okoznak. Ez két egymástól különböző síkon történik s Sztálin megállapítja, hogy a kettő között igen lényeges különbségek vannak.

A függőleges tagozódás az ú. n. osztály- vagy rétegnyelvek, zsargonok keletkezése a nyelv egysége szempontjából nem jelent veszélyt. Ezek az ú. n. »nyelvek« és a nyelv között igen fontos különbség van, csak az elnevezés (osztálynyelv, rétegnyelv) megtévesztő. Ezek az ú. n. osztálynyelvek ugyanis csak egy bizonyos szó- és kifejezőképességet jelentenek, az egész közösség nyelvszerkezetének változatlan társadalmi egységét érintetlenül hagyva, de azonfelül még e különleges szókészlet terjedelme az egész szókincshez viszonyítva jelentéktelen. A réteg- és osztálynyelvek tehát mintegy kiszélesített csoportnyelvek, aminőket közös tevékenység, munka, szórakozás, életmód kitermel mindenütt, de amelyek a nyelv szerkezetét változatlanul hagyják. A kiejtésben, ragozásban ugyan szintén felbukkanhatnak egyes osztályjellegű vonások (pl. raccsolás; vagy a köznyelvi *látja* alakkal szemben a *lássza* típus), ezek azonban oly csekély

fontosságúak, hogy a nyelv társadalmi funkcióját a legcsekélyebb mértékben sem zavarják, sőt a tapasztalat azt mutatja, hogy ilyen jelenségek néha nem is csak osztályjellegűek, hanem kapcsolatban vannak a vízszintes tagozódással, néha pedig inkább egyéni változatoknak tekinthetők. Azonfelül az ilyen osztálynyelvi vonások, melyek kétségtelenül nem a nyelvi egységet szolgálják, rendesen kérészetűek. E szavak, kifejezések közül egyik-másik elterjed, általánossá válik, belép az egész nyelv szókincsébe, a többség viszont elhull. A gyér kiejtésbeli, ragozási különösségek vagy általánosulnak, elvesztik osztályjellegüket, vagy nyomtalanul eltűnnek, mielőtt halmozódhatnának és komolyabban zavarhatnák a nyelv egységét.

Egészen más jellegűek a vízszintes tagozódás eredményei, a nyelvjárások, tájnyelvek. Az osztálynyelvek a társadalom egy szűkebb rétegét szolgálják, nincs saját nyelvtani rendszerük és alapvető szókincsük, önálló nyelvekké nem fejlődhetnek. A nyelvjárások azonban a tömegeket szolgálják, sajátos nyelvtani rendszerük lehet, és alapvető szókincsüknek, valamint hangulatállományuknak lehetnek különleges vonásaik. Egy-egy nyelvjárás külön egységet is alkothat a nagy nyelvi egységen belül, hangrendszere jelentékeny mértékben eltérhet a köznyelv hangrendszertől, nyelvtani szerkezetének anyaga lehet többé-kevésbé lényegesen más, és alapvető szókincse is különbözhetik a köznyelvtől. A fokozatok igen változatosak lehetnek. Tudjuk, hogy a magyar nyelvjárások között ezek a különbségek oly csekélyek, hogy a kölcsönös megértést számottevően nem zavarják, másutt azonban ezek az eltérések mélyrehatóak lehetnek. A francia nyelv vallon nyelvjárásának hangállománya lényegesen eltér a franciától, pl. egyebek közt *d'ž', t's', h, w, ā* stb. hangok fordulnak elő benne, melyek a francia hangrendszerből hiányoznak, sőt egyik-másikukat a francia ki sem tudja ejteni; egész artikulációs bázisa különbözik a franciától. Nyelvtani rendszerében is fontos eltérések vannak (pl. a határozónévelő nemi megkülönböztetés nélkül *li, lu*, névragozása, igeragozási osztályai másképp alakultak, személyragjai eltérőek stb.), s alapvető szókincsében a szavak egyrészt olymértékű szétfejlődést mutatnak, hogy látszólag más szavakká lettek (pl. *tête—tiesse, je vois—dji veû*), *cheval—dj vau*) másrészt egészen más elemeket tartalmaznak (pl. *foin—foûr, viandet—châr, tendre—astitchi* stb.). Ilyen helyzet persze csak akkor áll ellő ha a nyelvjárást beszélő kisebb közösség kapcsolatai az eredetileg homoglosszális nagyobb közösséggel erősen meglazulnak. Ha a lazulás tartós, vagy éppen a teljes szakadásig megy, az ilyen nyelvjárás önálló nemzeti nyelv kialakulásához vihet, ha azonban a kapcsolat ismét megszilárdul, a nyelvjárás összeütközésbe kerül a nagyobb közösség nyelvével, s a harc során elbukik. Világos, hogy a nyelv társadalmi funkciója itt is döntő szerepet visz. Éles különválás akkor lehetséges, ha az érintkezés összekötő kapcsára — a gazdasági, társadalmi, kulturális kötelékek meggyengülése vagy elszakadása folytán — nincs szükség. Mihelyt a szükség előáll, az egység, a megkívánható fokig, egy vagy más módon kialakul.

Ezzel kapcsolatban eljutottunk a nyelvek életének egyik igen fontos fejezetéhez, mellyel Sztálin is foglalkozik és a történeti tények alapján szilárd tételt állít fel: a nyelvek harcának kérdéséhez. Sztálin, nagyon helyesen, elveti azt a gondolatot, hogy a nyelvek találkozásakor a nyelvek kereszteződhetnek és a két nyelv kereszteződéséből egy harmadik, új nyelv keletkezik, mely mind a két alkotó nyelvtől minőségileg különbözik. Erre a folyamatra példát nem ismerünk a nyelvek történetében. Ellenben két nyelv élet-halálharcában az egyik győz, a másik elbukik. Az egyik megőrzi szerkezetét, ennek anyagát, alapvető szókincsét és természetesen fejlődik tovább a saját útján, míg a másik fokozatosan kihal. Az eltűnő nyelv szókincsének változó mennyisége, gyakran csak egész jelentéktelen töredéke átmentődik ugyan a győztes nyelv szókincsébe, kiegészíti azt s ezzel gazdagítja, de a fennmaradó nyelv jellegét nem módosítja. A kún és a besenyő nyelv eltűnt Magyarországon, a magyar nyelv oly módon maradt győztes, hogy nyelvtani rendszere a legcsekélyebb csorbát sem szenvedte kún vagy besenyő hatásra, hanem saját törvényei szerint fejlődött, szókincse pedig egészen jelentéktelen számú kún és besenyő szóval gyarapodott. A hatalmas kelta nyelv Galliában és északi Olaszországban teljesen elenyészett, a latin nyelv mint vitatlan győztes foglalta el helyét, fejlődve a maga útján, s a szókincs néhány tucat kelta eredetű szava alig vitt be a nyelv szókészletébe egy jelentéktelen színárnyalatot. A szókincsre való hatás esetenként lehet jóval nagyobb, mint az említett példákban, azonban a vetélytárs-nyelv elhalásával a győztes nyelv rendszerében módosulások vagy éppen robbanásszerű módosulások, melyek a két összetevőből egy új, harmadik rezultánst állítottak volna elő, egyáltalában nem tapasztalhatók.

Persze ezen a téren igen sok részlet vizsgálándó meg, mielőtt a helyes tételt, mely sok tévedést és visszaélést szüntet meg, részletekre bontjuk és kiterjesztjük. Így megvizsgálándó nemcsak az, hogy egyes szélső esetekben milyen mélyre mehet akár az eltűnendő, akár a szomszédságban autonómiáját megőrző idegen nyelv hatása szókincsben, fráziskészletben, formánsanyagban és hangállományban. Vagy hogy jelentékeny idegen etnikum beolvadása lappangó idegen nyelvi készségeket milyen mértékben és mikor érvényesíthet. E kérdések taglalására itt sem idő, sem alkalom. Másrészt megvizsgálándó az is, hogy a nyelvjárások összezsapása és kiegyenlítődése hogyan folyik le, milyen mértékben érvényes erre a küzdelemre az a tétel, melyet a nyelvek harcában helyesnek ítéltünk. E kérdés vizsgálata itt messze vezetne, de talán általános szabály levonására még nem érett meg az idő. Eddigi tudásunk szerint úgy látszik, hogy *ceteris paribus* a sztálini tétel a nyelvjárásokra is annál biztosabban érvényes, minél távolabb vannak egymástól az összezsapó nyelvjárások, azaz minél közelebb állnak a külön nyelvekhez, amelyekre vonatkozólag állította fel Sztálin a tételét.

Ismét más síkra tartozik a nyelv és a gondolkodás összefüggése, melyről már ejtettem néhány szót. Sztálin ezen a téren is határozott tételt állít fel:

azt, hogy a nyelv és a gondolkodás oly szorosan összefügg, hogy normális, ép-szerveztű emberben nem választható el egymástól, hiszen »a nyelv a gondolat közvetlen valósága« (36. old.), s a gondolatok a nyelvben realizálódnak. Ez a tétel gyakorlati szempontból is igen messzevágó. Nemcsak azt jelenti ugyanis, hogy a gondolkodás fejlődésével szükségszerűen fejlődnie kell a kifejező eszköznek, a nyelvnek, de azt is, hogy a nyelvi kifejezés a gondolkodás hű tükre : szabatos, csinos formában jelentkező mondat szabatos, csinos felépítésű gondolatra nyit ablakot. Ebből az következik, hogy a gyakorlati nyelvművelésnek gondolkodás-fegyelmező szerepe van, tehát nem merőben esztétikai célokat kerget, hanem világosságú, fegyelmezett gondolkodású társadalmi lény kialakításában rendkívül fontos tényező.

Ezekben csak néhány elsőrendű fontosságú vagy éppen alapvető tételt emeltem ki és mutattam be szűkszavú vázlatossággal a sztálini cikkek gazdag tartalmából. Se szeri se száma ezenfelül a futólag érintett kérdéseknek ; hol egy tévhit köde foszlik szét egy világos mondat rávillanásában, hol egy alaptalan vád omlik össze egy odavetett pörölycsapásban, hol új utak nyílása tárul fel egy szabatos megállapítás varázsszavára. Így a nyelv keletkezése kérdésében visszadobja azt a téves állítást, hogy a hangbeszédet megelőzte egy oly korszak, melyben csak kinetikus »nyelv« volt, megvédi a nyelvrokonság oktalanul tagadott tényét, visszahelyezi fontosságába a nyelvtant, elutasítja a formalizmus helytelenül alkalmazott és ezért üres vádját ; az idealizmus felelőtlen hangoztatását ; rámutat az időálló tudományos eredmények tagadásának antimarxista voltára ; s általában megbélyegzi a meddő, légüres térben való szófecsérlést, mellyel egyesek a komoly munkát óhajtják helyettesíteni, vagy a munkát a tényektől függetlenítő elmefuttatásokat, melyek az idealizmus legkárhoztathatóbb megnyilatkozásai.

Sztálin tanulmányaiból nemcsak az általános nyelvészet és a nyelvtudomány bármely ágának művelője meríthet tanulságot, kap szilárd alapot és új, széles távlatot, de mindenki, akinek bármely tudományhoz köze van, megszívlelendő intést. Két fontos általános, minden tudományra érvényes tanulság domborodik ki e lapokon :

1. A tények tisztelete, mely nélkül nincs tudomány. Az a veszedelem, amelybe a marrizmus azért került, mert nem a tényekből, hanem tökéletlenül ismert és rosszul megértett általános tételekből indult ki, mindenki számára figyelmeztetésül szolgálhat, s az a mód, ahogy Sztálin visszatér a tényekhez, azokat boncolja, vizsgálja és von le belőlük szilárd tételeket, melyek nem is lehetnek ellentétben a helyesen értelmezett elmélettel, megmutatja, hogyan építhetők tovább a tudományok.

2. A szabad vélemény és szabad kritika hangsúlyozott fontossága. Vélemények harca és kritika szabadsága nélkül semmiféle tudomány sem fejlődhet és érhet el sikereket. A példa ebben a vonatkozásban is megvilágítja a tételt : a marristák araksejevi módszerei csak teljes zűrzavarba vitték a szovjet nyelv-

tudományt, olyan zűrzavarba, hogy a kivezető út megoldására Sztálinnak magának kellett vállalkoznia. A nyelvtudomány a súlyos válságon túlesett, éppen Sztálin szava segítségével, de vigyáznunk kell, hogy az eltemetett tévhitek és a káros arakcejevizmus kerülő úton ne próbáljanak érvényesülni. A magyar nyelvtudományban a marrizmus nagyobb károkat nem okozott, de fenáll egy olyan veszély, mely nyelvtudományunkat alapjaiban fenyegeti. Tudományos káderünk jelenleg is elégtelen az élénk tornyosuló feladatok elvégzésére. Kibővítés helyett azonban a jelenlegi helyzet az, hogy pótlásra reményünk kevés lehet, mert egyetemi oktatásunk megfelejtkézve Sztálin tanításáról, ki a nyelvnek és a vele foglalkozó tudománynak fontosságára oly nyomatékkl mutatott rá, a nyelvtudománynak teljesen alárendelt szerepet juttat csak. Akadémiánkra, a tudományok őrére vár az a feladat, hogy itt egészségesebb helyzetet teremtsen. A sztálini cikkek fontosságát nem elegendő ünnepelni, becses tartalmukat magyarázni és megbeszélni. Szellemüket is magunkévá kell tennünk, s az oktan nyelvtudományellenes magatartással szembe kell szállanunk.

Sztálin cikksorozata a nyelvtudomány számára hatalmas távlatokat nyitott, s bár minden tudomány számára érvényes alapigazságokra is felhívja a figyelemet, nem ok nélkül méltatta elsősorban a nyelvtudományt arra, hogy temérdek gondja és elfoglaltsága mellett ismételten időt kerítsen e tudomány válságos kérdéseinek tisztázására. Nyilván nem azért viseli ennyire a szívén a nyelvészet sorsát, mert harmadrangú diszciplinának tartja, s azért nekünk sem szabad kímélnünk sem fáradságot, hogy tudományunkat fejlesszük a helyes úton, sem küzdelmet, hogy az eléje álló akadályokat legyőzhessük.



## HOZZÁSZÓLÁSOK :

PAIS DEZSŐ akadémikus :

Érdekes véletlen, hogy háromnegyed évvel ezelőtt a megújult Akadémia első osztályának megnyitó ülésén ugyancsak Bárczi tagtársam volt az előadó, és Telegdi kartársammal ketten voltunk a hivatalosan felkért hozzászólók. Bárczi barátomnak és nekem lényegükben nem kellett megváltoztatnunk akkori véleményeinket. Mindenesetre örömünkre szolgál, hogy amint akkor nem láttuk megokoltnak az itteni marxisták elég harciasan kifejezett véleményéhez való alkalmazkodást, Sztálin nyilatkozata után még inkább teljes felszabadultsággal megmondhatjuk, mi volt, van és lehet.

Sztálin három kis ívnyi terjedelemben sűrített nyilatkozataiban nem vethetett fel és még kevésbé oldhatott meg részleteiben minden kérdést. Ezért nem elégedhetünk meg azzal, hogy ezekből a nyilatkozatokból folyton csak elismerő kijelentésekkel kísért idézeteket közlünk, hanem kötelességünk, hogy a bennük adott rendkívül termékeny talajt tovább munkáljuk. — Meg kell értenünk, hogy Sztálin nem foghatott vagy nem foghat bele részletnyelvészkedésbe : ő megjelölte az alapokat, s ezeken nekünk kell tovább építeni egy olyan nyelvtudományt, amely megfelel a szocializmus rendszerének, — noha nem abból a nemrég annyira szigorúan előírt »elv«-ből indul is ki, hogy »a nyelvről szóló új tanítás« semmit se tartson meg a korábbi »polgári nyelvészet«-ből. — Sértés volna Sztálinról azt gondolni, hogy az előadottakkal megkötni akarta volna a tudományt. Nem! Ő mozgásba akarta hozni azt, mert hiszen a mozgás — mint mindenben — a tudományban is az élet, a fejlődés, a haladás.

Sztálin nyilatkozataihoz kapcsolódva, kérdéseket kell felvetnünk, megbeszélünk. A jelen alkalom természetesen nem elegendő arra, hogy még csak néhány lényegesebb kérdés megoldására is vállalkozhatnánk.

Sztálin egyik főtétele: a nyelv oka és célja, hogy az emberi érintkezés eszköze legyen a társadalomban (8—9, 13. old.). A nyelvnek tehát természetes feladata volt régen és ez újabban is, hogy összekössön, társadalmat alakítson, nem pedig hogy szétagoljon, osztályokat hozzon létre, osztályok létrejöttében közreműködjék. Már csak ezért sem lehetett helyes a nyelvek osztályjellegűségére vonatkozó vélemény. A szükséglet, amely a nyelvet a társadalmi érintkezés eszközüül teremtette meg, a fejlődés későbbi menetében sem engedhette meg, hogy nyelvek, szerves nyelvtípusok osztályjelleget öltsenek. — A társadalmi érintkezés szükséglete vitte és viszi előre a nyelvet vagy nyelveket

az integrálódás, egységesülés útján egyéb : differenciáló, elkülönítő hatásokkal dialektikus közösségben.

Társadalmon kívül nem lehetett, nincs és nem lehet nyelv. Ámde — gondolom, nyugodtan hozzátehetjük — nem lehetett és nem lehet egyén nélkül sem. Véleményem szerint a nyelvi élet mozzanatainak a felderítésével kapcsolatban fontos az egyén szerepének a felderítése is. Természetesen az egyén és társadalom viszonyának más vonatkozásokban való vizsgálata és megismerése is fontos ahhoz, hogy ezen a téren eredményeket érhessünk el. A szocializmus valóság-érzékénél fogva nagyon is komolyan számol az egyénnel, de nem úgy, hogy mindenkinek felett valóvá tenné meg. Éppen ezért időszerű volna megkísérelni annak a tisztázását, hogy hányadán vagyunk a nyelvi jelenségeknek az egyéni és együttes : kollektív lélektan felé való kapcsolataival. — A nyelv — mint általában az ember lelki élete, amelynek a nyelv egyik fő eredménye és fő eszköze — eleven ellentmondási folyamat : a változás és állandóság, a különbség és egység szakadatlan dialektikája valósul meg benne. És ennek a dialektikának egyik alaptényezőjét az egyén és társadalom viszonyában kereshetjük.

A nyelv és a társadalom szerves összefüggésben vannak, de ez a szerves összefüggés nem jelenti okvetlenül a kettőben jelentkező változások, fejlődések merev párhuzamosságát. Az összefüggés közöttük jóval bonyolultabb, mintsem hogy akármilyen geometriai formulákra rá lehetne vonni őket.

»A történelem általában véve nem tesz semmi lényegeset különleges szükségesség nélkül« (10. old.). Sztálinnak ebből a felfogásából természetesen folyik az a nézete, hogy a társadalom forradalmi átalakulása nem követeli meg a nyelvnek forradalmi átalakulását, s — azt hiszem — joggal tehetjük hozzá : pl. a helyesírásnak — *la révolution pour la révolution* — felforgató megreformálását.

Sztálin a nyelvkereszteződési elméletet tárgyalva, megjegyzi, hogy a kereszteződés lehetővé teszi az egyik nyelv számára, hogy saját fejlődésének belső törvényei szerint fejlődjék ; majd alább kiemeli, hogy a nyelvészet fő feladata a nyelvfejlődés belső törvényeinek tanulmányozása (27—28. old.). Közelebbről nem jelöli meg, mit ért a nyelv saját fejlődésének belső törvényein. De gondolatmenetébe beleilleszkedve, aligha magyarázhatjuk e megjegyzéseit másként, mint hogy egy a fejlettség bizonyos fokára eljutott nyelv rendszerénél vagy szervezetenél fogva maga magában, immanens módon hajt végre némely változásokat, sőt némely pontokon történetének egyes szakaszaiban függetleníteni tudja magát a külső behatásoktól. Ennek köszöni — amit szintén erősen hangsúlyoz Sztálin — a nyelv, a korszakok egész sorának eme terméke, hasonlíthatatlan szívósságát, ellenálló erejét (9., 24. old.).

Igen helyesen hívja fel a figyelmet Sztálin arra, hogy a nyelvek szóálmányában meg lehet különböztetni az alapvető szókinszet. Fontosnak tartom az ehhez csatlakozó megjegyzéseket, hogy az alapvető szókinszethez mint annak magva minden gyökszó is tartozik, s az aránylag nem nagy hányadnyi rész

igen soká, évszázadokon át él, és a nyelvek számára új szavak képzéséhez ad alapot. Hogy ez valóban mennyire így van, meglepő bizonyítékát nyújtják a magyar nyelv finnugor elemei: legtöbbjük különös életerőt mutat azzal, hogy a legkülönbébb képzső származékok függenek velük össze, míg a jövevényszavak alig egy-két képzsőt szoktak felvenni. De az alapszókinsz életerejének még megkapóbb tanújelére is hivatkozhatunk a magyar nyelv köréből. *Tolnai Vilmos* »Halhatatlan magyar nyelv« című tanulmányában<sup>1</sup> kimutatja, hogy nyelvünk tőszavait tekintve 1000-ből 550. a magyar, vagyis finnugor és belső keletkezésű elem, a szótári szókészletet tekintve 1000-ből 650. De különösen lenyűgöző eredmény kerekedik ki *Tolnai* szerint<sup>2</sup>, ha a szóknak élőbeszédben vagy nyomtatásban való használatáról készítünk statisztikát: a múlt század frott nyelvében 100 000 szó közül 88 440 a magyar, vagyis 88 százalék az eredeti, 12 százalék a jövevény.

Sztálin első nyilatkozatában a nyelv jellemző ismertetőjeleire vonatkozó válaszában kiemeli, hogy a nyelv közvetlen kapcsolatban áll a gondolkodással, egyebek közt úgy, hogy lerögzíti a gondolkodás munkájának eredményeit (21. old.). Még inkább kiélezi ezt a nyelvre mint »a gondolat közvetlen valóság«-ra vonatkozó felfogását a Krasenyinnikovának (35—36. old.) és Belkinéknek (Mell. 2. old.) adott feleletében. — Marx-szal és Engels-szel egyező ilyen irányú észrevételei azonban bizonyára nem odavágnak, hogy a nyelvvel *csak gondolatot* lehet kifejezni, illetőleg közvetíteni, — a lelki élet egyéb megnyilvánulásait nem. Ő világosan a gondolkodás és nyelv: a tartalom és forma elszakíthatatlan egységére akar nyomatékosan rámutatni és ezzel együtt arra, hogy a nyelvtudománynak a nyelv értelmi oldalával: a szemantikával meg a gondolat, az értelem anyagi burkával: a nyelvi formával együttességükben, egyensúlyt tartva kell foglalkozni.

Krasenyinnikova abban a kérdésében, amelyben a nyelv értelmi oldalával való foglalkozás mértéke felől érdeklődik, utal Marxnak és Engelsnek a nyelvre vonatkozó arra a meghatározására, hogy ez: »gyakorlati... valóságos *tudat*«. Mit jelenthet ebben a *nyelvnek* és a *tudatnak* az összekapcsolása? Aligha tévedek, ha azt gondolom, hogy Marx és Engels a nyelvet és a tudatot nem olyan értelemben vetették össze, hogy minden nyelvi jelenség *tudatosan* játszódik le.

Sztálinnak a mondat és grammatika kérdéseit illető észrevételeire most nem térek ki. Velük kapcsolatban »Észrevételek a mondat eredetének, fejlődésének és mivoltának kérdéséhez« című újonnan megjelent dolgozatomnak »Mondat és grammatika« című szakaszában<sup>3</sup> tettem megjegyzéseket azzal, hogy alkalom adtán behatóbban óhajtom őket értékesíteni.

<sup>1</sup> Magyar Nyelv XX. k. 55. old.

<sup>2</sup> I. h. 56. old.

<sup>3</sup> Magyar Nyelv XLVI. k. 203—207. old., különösen 206. old.; újra »Két fejezet a mondatanból«: A Magyar Nyelvtudományi Társaság Kiadványai 79. sz. 10—14. old., különösen 13. old.

Sztálinnak az az ítélete az összehasonlító-történelmi módszerről, hogy — komoly hiányai ellenére — még mindig jobb, mint Marr valóban idealista négy elemes analízise, mert az előbbi munkára, a nyelvek tanulmányozására ösztönöz (31. old.). — Magam szintén abban a meggyőződésben voltam és vagyok, hogy az összehasonlító-történelmi vizsgálatnak valóban vannak hiányai, hibái. Az utóbbiak leginkább túlzások, félremagyarázások, pl. közös eredetből származtatnak esetleg olyan egyezéseket, amelyek ősi történeti érintkezések folyamánai.

Sztálin a »Melyek a nyelv jellemző ismertető jelei?« kérdésre adott válaszában az elején ezt mondja: »A társadalmon kívül nincs nyelv. Ezért a nyelvet és fejlődési törvényeit csak abban az esetben lehet megérteni, ha a legszorosabb kapcsolatban tanulmányozzák a társadalom történetével — annak a népnek a történetével, amelyé a tanulmányozott nyelv és amely ennek a nyelvnek alkotója és hordozója.« (21. old.)

Ha ezt olvassuk és elfogadjuk, — pedig természetesen el kell fogadnunk, — felmerülhet a kérdés, van-e, kell-e egyáltalában általános nyelvészet. Vagyis megokolt volt-e ünnepi előadássorozatunkra egy ilyen tárgyú értekezést felvenni? — Azt mondhatjuk, — igen!

Ha valóban reális tudományos eredményeket akarunk elérni, nem elégedhetünk meg egyes jelenségek vagy tetszőlegesen kiválogatott jelenségsorozat elintézésével. Az ilyen »elintézések« legtöbbször nem is nagyon sikerülhetnek, éppen a számbavett tények és szempontok kikapott voltánál fogva. Minden tudomány, így a nyelvtudomány haladása is sokban azon fordul meg, hogy minél szélesebb tárgyi tájékozottsággal és minél több oldalú gondolati lehetőségekből közelítünk az anyaghoz, illetőleg választjuk meg vizsgálati anyagunkat.

Az emberi természetnek vannak közös, bár nem eleve rögzített vagy állandó tulajdonságai. Így bizonyos közösségekkel számolhatunk az emberi természet nyelvi megnyilvánulásaiban is, illetőleg a különféle nyelvekben. Ezeknek a közösségeknek a felderítése tartozik az általános nyelvészet feladatkörébe. — Azonban az általános nyelvészetnek, mint általában a tudománynak, nem szabad merevnek lenni. Az anyaggal, de még a kutató, vizsgálódó egyén, illetőleg egyének hajlamaival, képességeivel, szükségleteivel szemben is rugalmasságot kell tanúsítania. — Ezen a téren is gondolkodni kell arra, amit Sztálin ismételt, különösen pedig Holopovnak adott válasza végén kifejt és kiemel: hogy a marxizmus és ennek élén ő mindennemű dogmatizmus ellensége (Mell. 10—11. old.). Tehát az általános nyelvészet ne egy egyetemes és állandó érvényességgel tetszelgő »tan« legyen, hanem módosuló, módosítható, módosítandó szempontok gyűjteménye. Sőt az általános nyelvészet éppen arra is való, hogy a különféle nyelvek és nyelvfejlődési szakaszok jelenségei ne egyformásított »szabályok« szerint ítéltessenek meg. Az általános nyelvészettel, a nyelvre vonatkozó »elméletik« kérdésekkel igen is foglalkoznunk kell, de nem-

csak azért, hogy egyezéseket állapítsunk meg, illetőleg gyakran meg nem levő egyezéseket erőltessünk rá nyelvekre, hanem nem kevésbé éppen azért, hogy a különbségek tudatosításával értsük meg a különféle nyelvek jelenségeit. — Az általános nyelvészet voltaképpen összehasonlító nyelvészet, amely azonban nem csupán rokon vagy rokonnak feltett nyelvekkel foglalkozik, hanem mindenféle nyelvet számba vesz.

Egy-két hónappal a Pravda-vita megindulása előtt jelentette meg Herman József »Nyelvészet és valóság« című cikkét,<sup>4</sup> amelyet — minden arra vall — hazai marristáink programadásának szánt. Akkor is, de különösen a sztálini nyilatkozatok után az lehet a benyomásunk, hogy ebbe a címbe, mint az egész marrizmusba is, a »valóság« szó *purpureus pannus*-ként van belefércelve. A cikk túlnyomórészt negatívumokat tartalmazott: azt, hogy mit nem szabad és nem kell csinálni, de pozitívumot annál kevesebbet. A cikkben ezt olvashatjuk: »Ilyen, a valóságot meghamisító, lényegükben véve idealista — legjobb esetben részlet-voltuk miatt eltorzított részlet-igazságokat megmutató — irányzatoknak bizonyulnak ezek szerint nemcsak a neogrammatikus és saussureiánus iskolák, hanem a különböző pszichológista irányzatok is. . .«<sup>5</sup> — Én nem éreztem magamat soha sem neogrammatikusnak, sem saussureiánusnak, sem pszichológistának, mindamellettt bizonyos közösségeim, illetőleg többünknek is — nem utolsó sorban a marrista megrovóknak is — bizonyos közösségeink voltak a megrótt irányzatokkal, esetleg éppen azokban a javukra engedményezett »eltorzított részletigazságokban«. Célszerű volna most már hozzáfogni ezeknek a részletigazságoknak a kihüvelykezéséhez és hasznosításához. — Nem tudom, hogy a *szal, ber, ion, ros* meg a »glottogonikus folyamat egysége« tanának a leáldozásával dolgozhatunk-e például — a részemről eddig korántsem öncélúnak és mechanikusan kivétel nélkülinek tekintett úgynevezett »hangtörvények«-kel, vagy számolhatunk-e pl. az analógia szerepével.

Egy, a magyar nyelvtudomány történetére vonatkozó tájékoztatóban »Régi személyneveink jelentéstana« című dolgozatomat valaki úgy minősítette, hogy »társadalomtörténeti szempontokat is érvényesítő«. Ezt ilyen átformálásban bocsátotta más valaki tovább: »polgári szociológiai szempontokat érvényesítő«. — Bevallom, annak idején, három évtizeddel ezelőtt eszem ágába sem jutott, hogy polgári szociológiában dolgozom, amikor Árpád-kori személyneveink keletkezését bizonyos mértékig társadalomtörténeti indítékokra próbáltam visszavezetni. Úgy emlékszem, arra törekedtem, hogy nyelvi és történeti vonatkozású kérdéseket ne éppen formalista és idealista módon oldjak meg. Erre törekedtem, ámbár még 1920—1922-ben nem tudhattam a négy elemes paleontológiáról, sem pedig a kezdeti stádiumban végleg megrekedt kínai nyelvről, amiket a második minősítő — nem múlt még háromnegyed éve — nyilván szem előtt tartott a maga felfogásának és ítéletének kialakításában. Szeretném

<sup>4</sup> Nyelvtudományi Közlemények LII. k. 83—106. old.

<sup>5</sup> I. h. 96—97. old.

tudni, hogy most lehet-e nekem vagy valaki másnak az ott felvetett szempontokat érvényesíteni, anélkül, hogy a »polgári szociológia« gyanújába esnénk.

Mindenesetre ezekre és egész csomó más kérdésre nézve is nem-marristáknak és marristáknak egyaránt tárgyilagosan — a magunk és mások tévedését latra vetve — halogatás nélkül állást kell foglalnunk, — nehogy a Sztálintól megállapított és bizonyos mértékig nálunk is meglevő pangás a munkalehetőségek tisztázatlansága miatt tovább folytatódjék.

Megismétlem: kétségtelenül kényes kérdések kívánnak tőlünk feleletet. És a helyes feleleteket — ahogy Sztálin jelzi — nem a bibliamagyarázók és talmudisták módján (Mell. 6., 10. old.): szavak, jelszavak és műszavak hánytorgatásával, szörszálhasogató ki-befordításával lehet megtalálni. — Valamit még ehhez meg kell jegyeznünk: Sztálin nyilatkozataiból aligha következik az, hogy a szocialista nyelvtudomány épületének a megtervezése a volt marristáknak volna az előjoguk.

A Sztálintól nyitva hagyott, kevésbé alap-, de mégis életkérdéseknek nekik kell vágni, még tévedések kockáztatása árán is. Természetesen ezt csak úgy lehet megtenni és megkívánni, ha a tudomány művelésében vagy a tudományos életben az eltérő vélemény, sőt még a tévedés sem okvetlenül arakcejevi módra kezelendő bűn.

Mi, akik nem sok kivétellel a polgári világban nevelkedtünk emberekké és nyelvészekké, korántsem hisszük magunkról, hogy amit csináltunk vagy csinálunk, marxista mértékkel mérve, kifogástalan volna. Azt sem gondoljuk, hogy Sztálin igazságtévését külön a magunk javára foglaljuk le. Igen is tudjuk, hogy voltak és vannak hibáink, hiányaink. Törekszünk még további ilyeneket is felderíteni, egyszersmind várjuk másoktól is a kritikát és útbaigazítást.

A közelmúlt napokban olvashattuk Fogarasi Bélának »Tudományos életünk időszerű kérdése« című közleményében: »A filozófiai materializmust általában sokan elismerik, de ugyanakkor a nyelvtudomány, a pedagógia terén régi idealisztikus elméletek hatása alatt állanak... A materializmus híveinek éppen ezek ellen a tudományba behatoló álcázott idealisztikus nézetek ellen kell a harcot felvenni és következetesen folytatni.«<sup>6</sup> Mi, nyelvészek mindenesetre szívesen látnók, ha a marxizmusnak és materializmusnak nálunk egyik fő szakértője, tudományos életünknek szintén egyik irányadó tekintélye, akinek a nyelvészet ügye iránt való érdeklődése és a nyelvi kérdések területén való tájékozottsága közismert, konkrét módon működne közre annak a megállapításában, hogy melyek a mi tevékenységünkben idealizmusként megróható mozzanatok.

De hadd idézzek Sztálin nyelvtudományi megnyilatkozásait méltató cikkemből egy részt! »Megragad bennünket Sztálin hatalmas valóságérzéke. Ez az, amivel azt, amit Marrék a természetellenesség sajátos szenvedélyével a feje tetejére állítottak, ő természetes mozdulattal a talpára igazítja. Kétség-

<sup>6</sup> Társadalmi Szemle 1950. november, 881. old.

telen nyilvánvalósággal kimutatja, hogy a marrizmusnak semmi köze nincs a marxizmushoz, mivel semmi köze nincs a valósághoz, a történethez, a dialektika alapelvéhez.«<sup>7</sup>

Annál nagyobb örömmel fogadtam Sztálinnak a valóságra számos oldalról fényt lobbantó állásfoglalását, mivel magam tudományos munkálkodásom megindulta óta lehetőleg mindig úgy foglalkoztam a nyelvvel, hogy azt nem valami az anyagi valóság, a dolgok, az élet fölé szublimált idea- vagy nem tudom micsoda-csomónak vagy pusztá formának tekintettem. Talán szabad azt is mondanom, hogy nem egyszer valami olyanfélét kerestem a nyelvi jelenségek mögött, amit Csernyisevskij Tolsztojjal kapcsolatban »a lélek dialektikájának« jelez.<sup>8</sup>

Bizton remélem, hogy sem a polgári idealizmus és formalizmus kísértetei, sem a fantazmagóriákat valóságnak címkéző marrizmus totemjei nem akadályoznak bennünket abban, hogy a Sztálin megjelölte úton a nyelvtudomány területén az igazi valóságok felé mihamarabb jelentős haladást tehessünk.

Sztálinnak a nyelvről és a nyelvtudományról szóló megnyilatkozásaira vonatkozólag sokan és bőségesen tettünk és tettek elismerő, sőt magasztaló kijelentéseket. Azonban, amit Sztálin bennük mond, nem szorul dicsőítésre, hanem megszívlelést kíván. És ezt a megszívlelést a nyelvtudomány, illetőleg a nyelv kezelése ügyében eddig igen-igen mérsékelten tapasztaltuk. Várjuk, hogy az Akadémiának, a magyar tudományosság legfőbb intézményének, mostani ünnepe bevezetése az eddig hiányolt kedvező fordulatnak.

#### TELEGDI ZSIGMOND:

Bárczi tanár úr rövid referátuma kevés szóval, világosan és pontosan összefoglalja azokat a sztálini tanításokat, amelyek szilárd alapot adnak az általános nyelvtudománynak. Mégis van még mit hozzátenni. Bárczi tanár úr méltatja Sztálin elvtárs zsenialitását, eredményeinek korszakalkotó jelentőségét a nyelvtudomány számára; de nem szól arról, hogy ez a zsenialitás közvetlenül a marxizmus-leninizmus lángeszű alkalmazásában és továbbfejlesztésében nyilvánkozik meg, hogy ezek a korszakalkotó eredmények egyben a marxizmus-leninizmus eredményei. Talán nem lesz haszontalan ezt egy részleten közelebbről megmutatni.

A marrizmus alapvető tévedése — amint Sztálin elvtárs kimutatta — abban állott, hogy a nyelvet egy sorba állította a kultúra jelenségeivel, felépítménynek tekintette. Ebben a formában ez a tévedés a marrizmus sajátja. De a nyelv és a kultúra viszonyát a polgári nyelvtudomány sem volt képes tisztázni.

<sup>7</sup> Magyar Nyelv, XLVI. k. 194. old.

<sup>8</sup> Gudzig utalása szerint: Pravda után Szabad Nép 1950. november 25.

Paul és Wundt, a polgári nyelvtudománynak ez a két neves teoretikusa, akik hosszan és erősen hatottak a magyar nyelvtudományra is, lényegében ugyanabba a hibába estek, mint a *novoje ucsenyije* alapítója: a nyelvet egyszintre helyezték a kultúra, a felépítmény jelenségeivel. H. Paul a nyelvet, mint a kultúra egyik ágát, együtt emlegeti a társadalmi viszonyokkal, a joggal, a vallással, a költészettel és a többi művészettel. W. Wundt számára a nyelvet a lényeges rokonság szoros szálai fűzik nemcsak a mitoszhoz és az erkölcshez, hanem ezeken keresztül a valláshoz, a művészethez és a joghoz is.

Látjuk, hogy amikor Marr a nyelvet felépítménynek minősítette, magáévá tett egy olyan felfogást, amely szélesben el volt terjedve a polgári nyelvtudományban és amelynek idealista jellege polgári képviselőinél nyilvánvaló. Marr, aki — Sztálin elvtárs szavával — »valóban akart és igyekezett marxista lenni, de nem tudott marxistává válni« (30—31. old), átvette ezt az ízig-vérig idealista felfogást; beérte azzal, hogy marxista terminológiába, marxista köntösbe öltöztette.

A polgári nyelvtudomány utolsó jelentős teoretikusa, F. de Saussure, a nyelvet az íráshoz, a süketnémák ábécéjéhez, a jelképes rítusokhoz és effélékhez hasonlítja. Többízben felveti ugyan a kérdést, hogy miben különbözik a nyelv más társadalmi »intézményektől« (institúcióktól), de a megoldást a nyelvnek nem társadalmi funkciójában, hanem formájában, a nyelvi jelek természetében keresi.

Ebből a rövid áttekintésből is kitűnik, hogy a nyelv sajátosságát a társadalmi jelenségek között, viszonyát ezekhez, nevezetesen a kultúrához, a polgári nyelvtudomány sem volt képes helyesen meghatározni.

A nyelvtudománynak ezt az alapvető kérdését, tudjuk, Sztálin elvtárs oldotta meg. A sztálini megoldást röviden úgy foglalhatnánk össze, hogy a felépítmény szorosan összefügg az alappal és így osztályjellegű; a nyelv ellenben közvetlen kapcsolatban áll a termeléssel, az ember minden tevékenységével és, mint az emberek érintkezésének eszköze, egyenlően szolgálja a társadalom valamennyi osztályát. Ez a mondat igen szegényes kivonata a gazdag sztálini fejtegetéseknek. De ez az egyetlen mondat is kitünteti, hogy a sztálini megoldás szervesen, elválaszthatatlanul összefügg a marxizmus tanításával. A probléma megoldását, amelyet a polgári nyelvtudomány nem tudott elérni, nem érhetett el, a marxizmus tanítása, az alapról és felépítményről szóló marxista tanítások zseniális alkalmazása és továbbfejlesztése tette lehetővé.

A marxizmus igazságának, erejének bizonyítéka, hogy a magyar nyelv-tudósok, addigi álláspontjuk, felfogásuk minden különbsége ellenére, Sztálin elvtárs fejtegetéseit azonnal magukévá tették. De nem elég a marxizmus kész eredményeit átvenni. Ezeket csak úgy tudjuk igazán értékesíteni, önállóan alkalmazni, ha átvesszük, elsajátítjuk azt a filozófiát és azt a módszert, amely ezeket az eredményeket lehetővé tette, amely lehetővé teszi továbbfejlesztésüket is.

## HERMAN JÓZSEF :

Sztálin elvtárs nyelvtudományi műveinek megjelenésével megnőtt az általános nyelvészet jelentősége : az általános nyelvészet feladata lesz, hogy a marxista-leninista nyelvtudomány sztálini alapvetéséből kiindulva, feldolgozza a konkrét részletkutatások tanulságait — ugyanakkor az általános nyelvészet feladata lesz az is, hogy az egyes részletterületeken a kutatást hozzásegítse a sztálini szempontok helyes alkalmazásához. Ezeket a feladatokat az általános nyelvészet természetesen csak akkor láthatja el, ha nem vész el általánosságokban, hanem szoros kapcsolatban, kölcsönhatásban marad a konkrét kutatással.

Megnőtt azonban a nyelvészek elméleti felelőssége a tulajdonképpeni kutatómunkában is. Sztálin elvtárs cikkeinek fényénél a legkisebb nyelvészeti részletkérdések is rendkívüli elméleti fontosságot kapnak.

Az így kibontakozó feladatok elvégzésével, a kutatómunkába való elmélyedéssel kapcsolódhatnak be hasznosan a nyelvtudomány további munkájába azok, akik, mint jómagam is, ideológiai fogyatékból, elhamarkodott és helytelen módon a Marr-féle tévedések terjesztőivé, propagátorává váltak Magyarországon.

A nyelvtudomány felelősségének megnövekedésével nekünk, fiatal kutatóknak is megnőttek a feladataink. Ki kell mélyítenünk szakmai ismereteinket, tanulmányoznunk kell a marxizmus-leninizmust : csak így fogjuk tudni feladatainkat valóban ellátni, csak így kerülhetjük ki a jövőben az ideológiai eltévelyedések, az álmarxista vulgarizáció veszélyét. Ahhoz azonban, hogy az önképzés terén előttünk álló feladatokat elvégezzük, jobban kell megszerveznünk munkánkat, le kell küzdenünk tudományos tervezésünk hiányosságait. A nyelvtudomány feladatainak megoldásához szükséges az is, hogy a nyelvtudomány és az egyéb társadalmi tudományok közötti együttműködést lehetőleg szervezetteren is biztosítsuk.

Sztálin elvtárs cikkein, iránymutatásán alapuló elmélyült kutatómunkával, ideológiai fogyatékból kiküszöbölésével fogunk tudni közelebb jutni célunkhoz, a marxizmus-leninizmus bevezetéséhez a nyelvtudományba.

